

שליח עושה שליח

ראשי פרקים

מבוא

- א. המקור בתורה לדין שליח עושה שליח
 1. שיטת רש"י באופן הלימוד
 2. שיטת הר"ח באופן הלימוד
- ב. המשנה והגמרא בגיטין, לגבי שליח עושה שליח כשחלה
 1. דעת הראשונים, שגם נאנס דינו כ"חלה"
 2. הסבר הר"ן ליחס שבין המשנה בגיטין ובין הסוגיא בקידושין
 3. האפשרויות בגמרא ביחס ללשון ציווי הבעל במשנה
 4. הפסיקה בראשונים ביחס ללשון ציווי הבעל
- סיכום
5. הסיבות לכך ששליח עושה שליח רק במקרה שהוא נאנס
 - ג. הגבלה ליכולת השליח למנות שליח
 - ד. שליח קבלה – האם עושה שליח?
 - ה. דין שליח עושה שליח בחו"ל
 - ו. שליח דשליח עושה שליח
- בחוצה לארץ ובארץ ישראל
- מחלוקת ראשונים האם דוקא חלה
- ז. מקור כוחם של השליחים
- ח. סכום: שליח עושה שליח בחו"ל
- ט. שליח שלא ניתן לגירושין

א. המקור בתורה לדין שליח עושה שליח

בדברים כ"ד, א – ד נאמר:

כי יקה איש אשה ובעלה, והיה אם לא תמצא חן בעיניו... וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו. ויצאה מביתו, והלכה והיתה לאיש אחר. ושנאה האיש האחרון, וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו...

הגמרא במסכת קידושין¹ מבררת את המקור לדין שליחות בגט:

שליחות מנלן? דתניא: "ושלח" – מלמד שהוא עושה שליח. "ושלחה" – מלמד שהיא עושה שליח. "ושלחה" – מלמד שהשליח עושה שליח...

בהסבר דרך הלימוד של הגמרא מן הפסוקים, נקטו הראשונים בשתי גישות מרכזיות, שיטת רש"י ושיטת הר"ח:

1. שיטת רש"י באופן הלימוד

לשונו של רש"י בהסבר דברי הגמרא היא:

ושלח – בגירושין כתיב "ושלחה מביתו", ומדלא כתב "וגירשה" – ללמדינו בא, שהאיש עושה שליח להוליד נמ לאשתו. מלמד שהאשה עושה שליח – לקבל גיטה; קרי ביה "ושלחה", לא מפיק ה"א. ושלח ושלחה – שני פעמים נאמר בענין.

הבנת התוספות² ברש"י:

מכיוון שהתורה עוסקת בגירושין, היינו מצפים שתכתוב "וגרשה". מכך שהתורה כתבה "ושלחה", נמצאנו למדים, שהאיש יכול לעשות שליח להוליד גט לאשתו. וממשיך רש"י ולומד מ"ושלחה" הראשון, מכך שניתן לקוראו ללא מפיק ב-"ה", שהאשה יכולה לעשות שליח. ולבסוף, מהכתוב "ושלחה" "ושלחה" (פעמיים), לומד רש"י, שהשליח (שליח האיש או שליח האשה) יכול לעשות שליח.

הבנת הריטב"א³ ברש"י:

את הלימוד מ"ושלחה" הראשון, מבין הריטב"א בדומה לתוספות, אך הבנתו שונה בלימוד מ"ושלחה" השני. הוא מחלק גם מילה זו לשני לימודים שונים: מ"ושלחה" נלמד ששליח האיש עושה שליח, ומ"ושלחה" – ששליח האשה עושה שליח.

נסכם את הבנות תוס' והריטב"א בדעת רש"י:

"ושלחה" השני		"ושלחה" הראשון	
תוספות	ריטב"א	ריטב"א ותוספות	
השליח	שליח האיש עושה שליח	האיש עושה שליח	"ושלחה"
עושה שליח	שליח האישה עושה שליח	האיש עושה שליח	"ושלחה"

2. שיטת הר"ח באופן הלימוד

הר"ח⁴ נוקט בגישה שונה מזו שנקט בה רש"י, בכך שאת כל עניין השליחות הוא לומד מ"ושלחה" השני בלבד, ואילו "ושלחה" הראשון משמש בשיטתו ללימוד אחר, שקטנה ושוטה אינן יכולות להתגרש. לפי שיטה זו, יש להציג את הלימודים מ"ושלחה" כך:

2 בד"ה "ושלח".

3 בד"ה "שליחות מנל".

4 מובא בתוס' ד"ה "ושלח".

שליח עושה שליח

"ושלחה" השני		"ושלחה" הראשון
האיש עושה שליח	"ושלחה"	קטנה ושוטה אינן יכולות להתגרש ⁵
האשה עושה שליח	"ושלחה"	
השליח עושה שליח	"ושלחה"	

ב. המשנה והגמרא בגיטין, לגבי שליח עושה שליח כשחלה

המקור הראשון במסכת גיטין לדין "שליח עושה שליח", נמצא בדף כט ע"א. וכך אומרת המשנה שם:

המביא גט בארץ ישראל וחלה, הרי זה משלחו ביד אחר. ואם אמר לו: "טול לי הימנה חפץ פלוני" – לא ישלחנו ביד אחר, שאין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר.

1. דעת הראשונים, שגם נאנס דינו כ"חלה"

משנה זו מתארת, שהעילה להעברת השליחות היא מחלתו של השליח. הגמרא מוסיפה ומבארת, שתיאור זה אינו תיאור של מקרה מציאותי בלבד, אלא הוא בעל משמעות להלכה, שרק במקרה שחלה יכול למנות שליח תחתיו:
אמר רב כהנא: חלה תנן. פשיטא, חלה קתני! מהו דתימא: הוא הדין אע"ג דלא חלה, והאי דקתני "חלה" – אורחא דמילתא קתני, קמ"ל.

אף על פי שהגמרא מזכירה רק "חלה", כל הראשונים מרחיבים את יכולתו של השליח למנות שליח תחתיו, גם למקרי אונס אחרים. אביא לכך מספר דוגמאות:

רש"י מפרש את דברי רב כהנא בתחילת הגמרא – "חלה תנן", כך:
דאניס. וה"ה לכל אונסין, אבל אי לא אנים – לא ישלחנו ביד אחר.

וכן תוס' רי"ד שם:

והוא הדין נמי לכל האונסים, או משלחו ביד אחר. אבל אם אין לו שום אונס, לא ישלחנו ביד אחר.

ואף **הרמב"ם**⁶ מרחיב את היכולת לשליח למנות שליח, לכל מקרה שהוא נאנס, ולא דווקא כשחלה. וזו לשונו:
האומר לשלווה הולך גט זה לאשתי... וחלה או נאנס – משלחו ביד אחר.

5 דין זה נלמד במסכת יבמות (קיג ע"ב) מ"ושלחה" הראשון. וזו לשון הגמרא שם: "תנא דבי רבי ישמעאל: "ושלחה מביתו" – מי שמשלחה ואינה חוזרת; יצתה זו (קטנה ושוטה), שמשלחה וחוזרת".
6 בהלכות גרושין ט', לה.

2. הסבר הר"ן ליחס שבין המשנה בגיטין ובין הסוגיא בקידושין

גם הר"ן⁷ נוקט בלשונו בבאור המשנה נאנס בנוסף לחלה. אולם גם לפי הרחבה זו, הוא רואה סתירה בין משנתנו, המצמצמת את דין שליח עושה שליח למקרים מסוימים, לבין סוגיית הגמרא בקידושין. הוא מעיר, שבסוגיה בקידושין⁸ לא מוזכר כלל העניין של מחלה או אונס המאפשרים לשליח למנות שליח אחר, ומשמע ששליח יכול למנות שליח גם סתם כך – אפילו אם לא חלה או נאנס!

לסתירה זו, מביא הר"ן שני תירוצים:

א. על פי הלימוד מן הפסוקים, במסכת קידושין, שליח יכול למנות שליח בכל מקרה. אך רבנן היו מודעים לכך, שהבעל יקפיד, אם השליח אותו הוא מינה, ימנה שליח בלי רשותו, ולכן צמצמו דין זה, רק למקרה בו השליח חלה או נאנס, שרק במצב זה לא יקפיד הבעל, ויסכים לכך שהשליח ימנה שליח אחר.

ב. גם הלימוד מן התורה, ששליח יכול למנות שליח, הוא רק למקרה שהבעל גילה דעתו שאינו מקפיד. באו רבנן ופירשו, שבמקרה שהשליח חלה – לא יקפיד הבעל, ויכול השליח למנות שליח במקרה כזה.

3. האפשרויות בגמרא ביחס ללשון ציווי הבעל במשנה

לאחר דברי רב כהנא והדיון בהם, מובאת ברייתא, המחלקת בין לשונות שונות של הבעל. הגמרא מציעה שלוש אפשרויות, להסביר את היחס שבין המשנה, על פי פרשנות רב כהנא, לבין ברייתא זו:

- היכי דמי? אי דאמר ליה "הולך" – אע"ג דלא חלה נמי! ואי דאמר ליה "את הולך" – אפילו חלה נמי לא! ואי רשב"ג – אפילו חלה נמי לא!
 דתניא: "הולך נט זה לאשתי" – חרי זה משלחו ביד אחר; "את הולך נט זה לאשתי" – חרי זה לא ישלחנו ביד אחר. רשב"ג אומר: בין כך ובין כך אין השליח עושה שליח!
 איבעית אימא: "הולך" – והוא דחלה; ואי בעית אימא: "את הולך" – וחלה שאני; ואי בעית אימא: רשב"ג היא, וחלה שאני.

ננסה לבחון את שלוש האפשרויות שהביאה הגמרא:

א. "הולך" – והוא דחלה". כלומר: המשנה עוסקת במקרה שהבעל ציווה בלשון "הולך", ואפילו במקרה זה, אין השליח יכול למנות שליח אחר תחתיו, אלא אם כן הוא חלה. משמע, שבמקרה שהבעל ציווה בלשון "את הולך", אפילו אם חלה אין לו אפשרות למנות שליח במקומו.

ב. "את הולך" – וחלה שאני". כלומר: המשנה עוסקת במקרה שהבעל ציווה בלשון "את הולך", וגם במקרה זה, אם חלה – יכול השליח למנות שליח אחר תחתיו. משמע, שבמקרה שציווה הבעל בלשון "הולך", אפילו אם לא חלה יכול הוא למנות שליח אחר תחתיו.

7 יד ע"א מדפי הר"ן, ד"ה "חלה תני".

8 דף מא ע"א – הובאה לעיל בפרק הראשון.

שליח עושה שליח

ג. "רשב"ג היא, וחלה שאני". כלומר: המשנה היא כדעת רשב"ג, והיא עוסקת בין במקרה שציווה הבעל בלשון "הולך", ובין בלשון "את הולך". רשב"ג סובר, שבמצב רגיל אין השליח יכול למנות שליח תחתיו, אך גם הוא מודה, שאם חלה השליח, יכול הוא למנות שליח אחר.

4. הפסיקה בראשונים ביחס ללשון ציווי הבעל

הרי"ף, הרמב"ם, הרמב"ן, וכן רוב הראשונים, פוסקים כלישנא השלישית וכדעת רשב"ג, שבין אם אמר "את הולך" ובין אם אמר "הולך", אם חלה – משלח, ואם לא חלה – לא ישלח. לעומתם, פוסק הרמב"ד כלישנא האמצעית, שכאשר ציווה הבעל בלשון "הולך" – יכול השליח למנות שליח אחר אף אם לא חלה, אבל כשציווהו הבעל בלשון "את הולך" – יכול השליח לעשות שליח רק אם הוא חלה. נסכם את מחלוקתם:

ראב"ד		רי"ף, רמב"ם, רמב"ן		
השליח לא חלה	השליח חלה	השליח לא חלה	השליח חלה	
עושה שליח	עושה שליח	לא עושה שליח	עושה שליח	הבעל ציווה בלשון "הולך".
לא עושה שליח	עושה שליח	לא עושה שליח	עושה שליח	הבעל ציווה בלשון "את הולך".

סיכום

ניתן לראות, שלפי כל הדעות, כשכתבה המשנה – "המביא גט בארץ ישראל וחלה הרי זה משלחו ביד אחר...", כוונתה היתה לאו דווקא במקרה שהשליח חלה, אלא שבכל אונס המונע ממנו מלבצע את שליחותו, הרשות בידו לשלוח את הגט ביד אחר. וחלקו הראשונים בלשון ציווי הבעל לשליח, ובאילו תנאים יוכל למנות שליח אחר.

5. הסיבות לכך ששליח עושה שליח רק במקרה שהוא נאנס

נותר לבחון בעניין זה, מדוע, לפי הרי"ף, הרמב"ם והרמב"ן, שליח יכול למנות שליח דווקא אם חלה או נאנס. מדוע אין הוא יכול למנות שליח סתם כאשר מטעמים שונים (שאינם בגדר אונס) הוא מעדיף למסור את שליחותו לאחר?
ע"מ לענות על שאלה זו יש לבחון שוב את הגמרא בדף כט ע"א, שהובאה בתחילת הפרק. גמרא זו מביאה ברייתא המבחינה בלשון ציווי הבעל לשליח בין "הולך" – סתמי, ל"את הולך" – ספציפי לאותו שליח. כלומר, מידת יכולתו של השליח לעשות שליח תחתיו, תלויה בצורת ההקפדה המתגלית בלשונו של הבעל. ניתן, אם כן, להבין שחוסר היכולת של השליח לעשות שליח – א"כ הוא חלה – נובע מהקפדה של הבעל, שדווקא אותו שליח שאותו הוא מינה לעשות שליחותו יעשה כן. וכעת נותר רק לבחון –

אילו סיבות עשויות לגרום לבעל שיקפיד שדווקא השליח אותו הוא מינה בעצמו, יבצע את שליחותו ולא יוכל למנות שליח אחר, אא"כ חלה או נאנס.

כמעט לא ניתן למצוא בדברי הראשונים התייחסות ספציפית לסיבת הקפדתו של הבעל, אך הר"ן, ביחס לדברי המשנה – "... שאין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר", מביא שני טעמים העשויים לגרום להקפדתו של הבעל:

...ומש"ה אמר "לא ישלחנו ביד אחר" וכו' – דשמא כשימסור הראשון השליחות לשני

לא ימסור לו הדברים כהוייתן, או השני לא ידקדק בהם ויהא משנה ומפסיל גיטא.

מדברי הר"ן ניתן לראות שני כיוונים בהקפדתו של הבעל: לפי **כיוון אחד** הבעל מקפיד שדווקא אותו שליח שהוא מינה בעצמו, יעשה את השליחות, מכיוון שהוא חושש שמא השליח הראשון לא יעביר את השליחות כראוי ולכן השליח השני לא יבין את אשר עליו לעשות, וכך השליחות לא תיעשה כרצון הבעל! – זהו א"כ דין **בהעברת השליחות**.

כיוון שני רואה את הסיבה להקפדתו של הבעל בכך שהבעל סומך על השליח שהוא מינה בעצמו, שדווקא הוא יותר מכל אדם אחר, יקפיד על ביצוע השליחות כלשונה בגלל כובד האחריות שהוטלה עליו כאשר דיבר עמו המשלח ישירות. – א"כ דין זה הוא הקפדה על השליח הראשון מכוח הישירות שבמינוי.

ע"פ דברי הגמרא ניתן לראות **כיוון שלישי** לסיבה שהבעל מקפיד שדווקא השליח אותו הוא מינה יעשה את שליחותו אא"כ הוא חלה או נאנס. כיוון זה מתבטא בדברי אב"י – "**משום בזיון דבעל**". בפרק הבא נבאר מהו הבזיון, אך בודאי ניתן לומר שמכיוון שהבעל חושש להתבזות, הוא אינו מסכים שהשליח אותו הוא מינה יעשה שליח אחר.

ג. הגבלה ליכולת השליח למנות שליח

– דיון בתירוצי אב"י ורבא לסתירה בין המשניות

על ההנחה היסודית של המשנה (בדף כט ע"א) שישנה אפשרות לשליח שחלה או נאנס לעשות שליח, מקשה הגמרא (שם) ממשנה בדף סו:

ורמינהו – "אמר לשניים 'תנו נט לאשת' או לשלושה 'כתבו נט ותנו לאשת' הרי אלו

יכתבו ויתנו", אינהו אין אבל שליח לא!

כלומר, הגמרא אצלו מבינה מפשט המשנה בדף סו, שרק אלו שאותם ציווה הבעל בפירוש לבצע את שליחותו, יכולים לעשות כן, אך בכל מקרה לא קיימת עבורם האפשרות להעביר את השליחות לאדם אחר, דבר הסותר באופן מוחלט את המשנה בדף כט שם נאמר ששליח כן עושה שליח!

לסתירה זו בין המשניות מובאות בגמרא שתי אפשרויות לתירוץ:

אב"י - במשנה בדף סו ישנו ביזיון לבעל ואילו כאן הוא אינו מקפיד.

רבא - במשנה בדף סו הבעל מוסר מלים, "ומילי לא מימסרן לשליח", ואילו כאן מוסר השליח גט ממש כך שיש כח לשליח למוסרו לשליח אחר.

אנסה לבחון את תירוצי אביי ורבא, וע"י כך להתבונן ביסודו של דין אין שליח עושה שליח:

אביי – משום ביזיון דבעל.

להסבר זה של אביי שני פירושים עיקריים:

א. מדובר כשעליו לכתוב את הגט, והוא אינו רוצה שידעו רבים שאינו יודע לכתוב. ועל כן במקרה זה, אע"פ שלא אמר "אתם כתבו ותנו", הם כותבים ונותנים בעצמם – כך הוא פירוש רש"י.

על פרושו קשה – הרי בנתינה לשליח נוסף לא שייך בזיון! ומתרץ התוס' שני תירוצים: 1. כתב "יתנו" אגב יכתבו. 2. על ידי שיאמרו לאחר לתת עלול המקבל להרגיש שהבעל לא כתבו ויקפיד הבעל גם על הנתינה.

יש להקשות עוד על פירוש רש"י⁹ – הרי הבעל אינו מחויב לכתוב את הגט בעצמו¹⁰! אם כן מדוע יחסו את העברת הכתיבה לשליח באי ידיעתו של הבעל לכתוב? ע"כ מציע הריטב"א הסבר שונה לתירוץ אביי:

ב. ביזיון דבעל משמע שהבעל אינו רוצה שידעו רבים על גרושיו, ומקפיד דווקא במקרה שאמר "כתבו" או "כתבו ותנו" מכיוון שעדיין לא כתב את הגט ויתכן שעוד יחזור בו ולא יגרשה¹¹, אבל במקרה שהביא הבעל לשליח את הגט בעצמו וציווהו רק למוסרו לאשה – אינו מקפיד, מכיוון שאם נתן את הגט בידי שליח משמע שוודאי בכוונתו להתגרש ולכן הוא כבר יודע שיתפרסמו גרושיו כך שאינו מקפיד.

רבא – משום שמוסר מילים – "ומילי לא מימסרן לשליח".

כלומר, הבעל מסר לשליח מילים בלבד ואין בדבריו כח להיות חוזרים ונמסרים לאחר. רק בזמן שמסר הבעל גט – דבר שיש בו ממש, הרי זה נמסר משליח לשליח.

בניגוד לדברי אביי שדיבר על הקפדה אנושית הנובעת מביזיון, נראה מדבריו של רבא שהמגבלה היא דינית ונובעת מהיכולת המוגבלת בהעברת משימות בעלות אופי מופשט (מילי). ואכן בדברי הראשונים¹² רואים ש"מילי לא מימסרן לשליח" זו מגבלה דינית ולא הקפדה של הבעל.

הריטב"א מדייק עוד שאם אמר לשלושה – "כתבו גט ותנו לאשתי", עשאן ביי"ד לענין נתינת הגט, מכיוון שציוויו לעניין נתינת הגט אינו בגדר "מילי". כלומר, "מילי לא מימסרן לשליח", כוונתו שמילות הבעל אינן יכולות לעבור משליח לשליח, אך מכל מקום דבר ממשי שנעשה כתוצאה מציוויו הבעל (ולעניינו מסירת הגט) יכול לעבור לשליח שני.

9 מובא בתוד"ה "משום" וכן בריטב"א (מהד' מוסד הרב קוק עפ"י כת"ל) וברבינו קרשקש (מיוחס לריטב"א).

10 כך ניתן לראות במשנה בדף כב ע"ב – "האשה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו" וכן בדף כ ע"א – "ודלמא אקנויי אקנו ליה רבנן".

11 וע"כ אם יחזור בו מכוונתו להתגרש יוצר מצב שרק הכותבים הללו ידעו על כוונתו להתגרש בעבר.

12 הרשב"א, הריטב"א ורבנו ירוחם.

גולות ד'

המשנה בדף סו ע"ב מביאה מחלוקת בין שני תנאים – ר' מאיר ור' יוסי לעניין יכולת מספר שליחים להעביר את שליחותם לאחר :
אמר לשלושה תנו גט לאשתי, הרי אלו יאמרו לאחרים ויכתבו, מפני שעשאן ב"ד – דברי ר"מ...
אמר רבי יוסי: נומינו לשליח אף אנו מקובלין שאפי' אמר לבי"ד הגדול שבירושלים תנו גט לאשתי שילמדו ויכתבו ויתנו...

הגמרא שם מנסה לברר מה הדין במקרה דומה למקרה הנ"ל ולבסוף אומרת :
מאי הדבר צריך תלמוד?

אילימא משום דהוה להו כויל, ומספקא ליה – כוילי אי מימסרן לשליח אי לא מימסרן לשליח,
והאמר שמואל אמר רבי: הלכה כר' יוסי דאמר 'כוילי לא מימסרן לשליח'!

בדומה לגמרא, כותב הרמב"ם בפירוש המשניות (לפרק שישי במסכתנו): "והלכה כר' יוסי".

וכן הטור (אה"ע ק"כ, ד) כותב :

..כשיאמר להם (לסופר ולעדים) הבעל, יכתבו הם בעצמם ולא יאמרו לאחרים לכתוב ולחתום.
אפילו אמר לבי"ד תנו גט לאשתי, לא יאמרו לסופר לכתוב ולעדים לחתום.

אם כן, ניתן לראות שההלכה כר' יוסי לעניין "מילי לא מימסרן לשליח". כן, ניתן לראות מכאן שהלכה כרבא, שבאר את הסתירה בין המשניות, והבחין ביניהן, שהמשנה בדף סו עוסקת בציווי של הבעל בלבד מבלי להעביר גט לשליח ו"מילי לא מימסרן לשליח" (ריטב"א כת"י ורשב"א).

ד. שליח קבלה – האם עושה שליח?

כל עניין "שליח עושה שליח" עד כאן היה דווקא לענין שליח הולכה, כאשר חלקו אב"י ורבא באלו מקרים לא יוכל השליח להעביר את שליחותו, וכפי שהצגנו, דעתם של הראשונים לפסוק כרבא. כעת יש לדון לגבי שליח קבלה בדעת רבא ולבחון האם קיימת בעיית "מילי". כאן ניתן לראות שתי גישות :

הגישה הראשונה אומרת ששליח קבלה אינו יכול לעשות שליח, מכיוון שבשליח קבלה השליח מצווה לעשות שליחותו ברוב המקרים בצורה מילולית בלבד, כך שהשיקול של "מילי לא מימסרן לשליח" יוכיח ששליח קבלה אינו יכול למנות שליח.

לעומת זאת, קיימת גישה שניה המעמידה את הדין "מילי לא מימסרן לשליח" כאשר גוף השליחות איננו, כגון באומר "כתבו", שאז, מכיוון שעדיין לא נגמרה כתיבת הגט – אין כאן גמר מעשה. אבל כשעושה שליח לגמר מעשה (מסירת הגט), אין אלו מילים בעלמא והשליחות נמסרת משליח לשליח. ומגישה זו יוצא ששליח לקבלה גם כן עושה שליח.

ה. דין שליח עושה שליח בחו"ל

המשנה בדף כט ע"ב כותבת כך :

המביא נט ממדינת הים וחלה, עושה שליח בבי"ד ומשלחו ואומר לפניכם 'כפני נכתב ובפני נחתם',

ואין שליח אחרון צריך שיאמר 'בפני נכתב ובפני נחתם' אלא אומר 'שליח בי"ד אני'.

בדומה לשליח העושה שליח בא"י, כך גם במדינת הים ישנן שתי גישות לעניין רשותו של השליח למנות שליח: האם בכל מקרה, או שמא רק כשחלה, והדבר תלוי אף בלשון הציווי של הבעל:

הגישה הראשונה, בה נקטו הרמב"ם, הרשב"א, הרי"ף, תוס' רי"ד וראשונים אחרים, אינה מחלקת בלשון ציווי הבעל. כלומר, בכל מקרה – בין אם ציווה הבעל בלשון "הולך" ובין בלשון "את הולך" – אם השליח חלה או נאנס, יכול הוא למנות שליח אחר במקומו. אך אם לא חלה, אפילו ציווה הבעל בלשון "הולך", אין השליח יכול לעשות שליח.

לעומתם, הטור בשם הר"ח ובעל "יד אהרן" פסקו שבמקרה שבו דיבר הבעל בלשון "הולך" – בין אם חלה ובין אם לאו, יכול השליח למנות שליח אחר, אבל כאשר דיבר בלשון "את הולך" – מקפיד, ורק אם חלה השליח, יכול למנות שליח אחר.

ו. שליח דשליח עושה שליח

- בחוצה לארץ ובארץ ישראל

ממשיכה הגמ' – "אמר רבה שליח בא"י עושה כמה שלוחין", כלומר, אפילו שלא בבי"ד. מכיוון שהשליח הראשון אינו צריך לומר "בפני נכתב ובפני נחתם", כך אף האחרון אינו צריך לומר "שליח בי"ד אני". לכאורה, דין זה פשוט ואין בו שום חידוש! מסבירים הרשב"א, הריטב"א ותוס' רי"ד, שרבה השמיע כאן דין שאינו מובן מאליו – שהרי בשליחות בחו"ל ישנו קיום לכל שליח בבי"ד, וכח בבי"ד יפה כך למנות כמה שלוחים. אבל בא"י, שכל שליח ממנה שליח בעצמו שלא בבי"ד, היתה הוה אמינא לומר שרק השליח הראשון יעשה שליח מכיוון שהוא בא מכח הבעל, אבל יתר השליחים, לא! ע"כ אמר רבה שגם בארץ ישראל יתר השליחים עושים שליח.

בהמשך, מדייקת הגמרא מהנאמר במשנה – "...ואין שליח אחרון צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם אלא אומר שליח בי"ד אני", ששליח דשליח עושה שליח, ובכל מקרה עושה זאת דווקא בבית-דין.

הטעם לדין זה הוא, שאם יבוא הבעל ויערער, ניתן יהיה לקיים את הגט רק בעדות השליח עצמו (השליח הראשון) כשיאמר "בפני נכתב ובפני נחתם"; או ע"י עדות השליח השני (או כל שליח אחר), כשיאמר "שליח בי"ד אני", וכך ישנה חזקת בי"ד, שהרי הגט נתקיים בפניהם. ולכן, אף השליח השלישי צריך לומר "שליח בי"ד אני", והשליח השני אינו יכול למנותו אלא בבי"ד, ע"מ למנוע חשש שהשליח הראשון טעה ולא אמר

בפ"נ ובפ"נ בפני ב"ד; ולכן לא נתקיים הגט בב"ד מפיו או מפי עדי קיום. רק ע"י כך שהשליח האחרון אומר "שליח בב"ד אני", יימנע חשש זה. יוצא, שרק אם העברת השליחות משליח לשליח נעשית בב"ד, ישנו קיום לגט במקרה זה של הבאת גט ממדינת הים.

וכך פסק הרמב"ם בהל' גרושין, פ"ז הל' כ"א:
חלה השני או נאנס עושה שליח אחר בבית דין, אפילו מאה, והאחרון אומר 'שליח בית דין אני', ונותנו לה, אף על פי שמת השליח הראשון.
ומפני מה צריך בית דין? מפני שהוא צריך לומר בני נכתב ובפני נחתם.
אבל אם נתקיים הגט בחותמיו, אף על פי שנתנו שליח לשליח, אפילו מאה בינם לבין עצמם, עד שהגיע הגט לידה, הרי זה כשר.
וכן פסקו הר"ף, הרשב"א, הריטב"א וכן יתר הראשונים.

- מחלוקת ראשונים האם זוקא חלה

שאלה נוספת שיש לבחון בעניין זה היא, האם השליח השני (או אלה שלאחריו) עושה שליח דווקא אם חלה או לא.

מדברי הר"ף – "...שמעינן דשליח השליח, אם חלה משוי שליח וכן עד כמה שלוחים", מדייק הר"ן:

..והיה אפשר לומר – דנהי דבקמא בעינן חלה, היינו מפני שעשאו בעל ואפשר שהוא חפץ בו יותר מאחר, כל זמן שלא חלה. אבל בשליח השליח, כיון שאין הבעל יודע בהן, לא איכפת ליה כלל בין ב' לג'. אלא שהר"ף ז"ל החמיר וכתב דאם חלה נאבל לא חלה לא¹³ דלא עדיף שני מראשון.

כלומר, הר"ף החמיר שאף שליח דשליח יכול לעשות שליח רק אם חלה, מכיוון שכח השליח בא מהקודם לו. על כן, אם לא חלה, אין כח לשליח אחד למנות שליח, מכיוון שאף לשליח הקודם לא היתה יכולת לעשות כך.

לעומתו, הרמ"ה בשלטי גיבורים (דף יד ע"ב בדפי הר"ף) אומר ששליח דשליח עושה שליח גם אם לא חלה או נאנס, מכיוון שבשליח כזה אין הבעל מקפיד מי יבצע את שליחותו.

אם נבחן את מחלוקת הר"ף והרמ"ה ע"פ הסבר הר"ן למחלוקתם, ניוכח שנקודת המחלוקת ביניהם היא האם יכול השליח לעשות דבר שהשליח הקודם לו לא יכול היה לעשות או שמא לא.

13 התוספת היא בדפוסים שלפנינו, בסוגריים רבועים.

שליח עושה שליח

לעני"ד, ניתן להביא הסבר שונה למחלוקת הרמ"ה והרי"ף ע"פ הסיבות שהבאתי בפרק השני להקפדתו של הבעל. אזכיר סיבות אלו בקיצור: א. דין בשליח הראשון. ב. דין בהעברת השליחות. ג. משום בזיון לבעל.

ניתן לומר שהרמ"ה ראה את הסיבה להקפדת הבעל אך ורק כדין בשליח הראשון, וע"כ אמר ששליח דשליח יכול למנות שליח גם אם הוא לא חלה, מכיוון שבשליח דשליח כבר לא יקפיד הבעל, שהרי אין הוא מכיר לא את השליח השני ולא את השלישי, ולא שייכת הקפדתו כלל, ואכן דבר זה משתמע מלשון הרמ"ה: ...דשליח שני יכול לעשות שליח אפי" בלא אונם, דדוקא שליח ראשון דתלה בקפידא דבעל יש חילוק בין חלה ללא חלה, אבל בשליח שני אין חילוק.

(דף יד ע"ב בדפי הרי"ף)

לעומתו, הרי"ף ראה את הסיבות להקפדת הבעל אף בהעברת השליחות ובבזיון שעשוי להיווצר לבעל (או לפחות באחת מהן). לכן, נקט בדעה ששליח דשליח יכול למנות שליח רק אם הוא חלה. שהרי שתי סיבות אלו קיימות אף בהעברת השליחות מהשליח השני לשלישי (ואף לאחר מכן). ניתן להסביר בדעתו כך: הקפדת הבעל בהעברת השליחות קיימת בשליח דשליח, מכיוון שהבעל יקפיד אם אופן ביצוע שליחותו לא יועבר בצורה טובה משליח לשליח, ויתכן מצב שהשליחות עברה כראוי מהשליח הראשון לשני, אך מהשליח השני לשלישי יוצר תוסר הבנה שיגרום לאי ביצוע השליחות כפי שרצה הבעל. כמו כן, הקפדת הבעל משום בזיון קיימת בשליח דשליח, שהרי ככל שידעו יותר על גרושיו, או על כך שאין הוא יודע לכתוב כך יהיה בזיונו גדול יותר.

ז. מקור כוחם של השליחים

– כח השליחים בביצוע השליחות בא מהבעל

בהמשך הגמרא מובאים דברי רב אשי: "אם מת ראשון בטלו כולו", ועל כך מגיב בנו, מר בר רב אשי:

הא דאבא – דקטנותא היא; אילו מת בעל מידי מששא אית בהו? כולהו מכח מאן קאתו? מכח דבעל קאתו! איתיה לבעל איתנהו לכולהו, ליתיה לבעל ליתנהו לכולהו.

הרשב"א הבין שרב אשי דיבר דווקא בשלוחים בא"י, מכיוון שראה אותם כבאים מכח השליח הראשון, אבל בשלוחים בחו"ל ודאי שהם אינם באים מכח השליח הראשון, שהרי כל אחד מהם כוחו בא מבי"ד. אך מכל מקום לענין פסיקת ההלכה, דעתו כיתר הראשונים, שפסקו כבנו של רב אשי, שהשליחים כולם באים מכוחו של הבעל.

ח. סכום: שליח עושה שליח בחו"ל

לפני שנעזוב את פרטי ההלכות של העברת השליחות בחו"ל נציג סיכום קצר: שליח בחו"ל עושה שליח בבי"ד ואומר בפניהם "בפני נכתב ובפני נחתם", והשליח האחרון אומר "שליח ביי"ד אני", כאשר נחלקו הראשונים האם השליח בחו"ל עושה שליח דווקא אם חלה. הגמרא דייקה מלשון המשנה ששליח דשליח בחו"ל, עושה שליח דווקא בבי"ד (לעומת א"י בה אין צורך לעשות שליח בבי"ד), ואף כאן נחלקו

הראשונים האם שליח דשליח עושה שליח דווקא אם חלה. לבסוף ניתן לראות מפסיקת הראשונים שכל השליחים, כוחם בא מהבעל, כך שאם מת הבעל בטלו כולם.

ט. שליח שלא ניתן לגירושין

ההוא נברא דשדר לה גימא לדביתהו.

אמר שליח: לא ידענא לה.

אמר ליה: זיל יהביה לאבא בר מניומי, דאיהו ידע לה, וזיזיל וליתביה ניהלה.

אתא ולא אשכח לאבא בר מניומי. אשכחיה לרבי אבהו ורבי חנינא בר פפא ור' יצחק

נפחא ויתיב רב ספרא גביהו.

אמרו ליה: מסור מילך קמי דידן, דכי ייתי אבא בר מניומי ניתביניה ליה, וזיזיל

וליתביניה לה.

אמר להו רב ספרא: והא שליח שלא ניתן לגירושין הוא!

איכסופו.

אמר רבא: קפחינהו רב ספרא לתלתא רבנן סמוכי.

א"ר אשי: במאי קפחינהו? מי קאמר ליה אבא בר מניומי ולא את?

איכא דאמר, אמר רבא: קפחינהו רב ספרא לתלתא רבנן סמוכי בטעותא.

א"ר אשי: מאי טעותא? מאי קא אמר ליה? אבא בר מניומי ולא את.

(גיטין כט ע"ב)

לסיפור זה התייחסו הראשונים בכמה צורות:

רש"י – שליח שלא ניתן לגירושין, הוא שליח שלא נעשה שליח לגרש את האשה אלא נשלח לעשות רק חלק ממעשה הגירושין. כגון כאן – הוא נתמנה למסור את הגט והשליחות לאבא בר מניומי, ועל כן אין ביכולתו למסור את השליחות לאחר, שהרי שליח זה אינו עומד במקום הבעל. מכל מקום, בסיפור זה יכול היה השליח להעביר את שליחותו, מכיוון שהבעל לא הקפיד במינוי השליח שימסור דווקא לאבא בר מניומי (והקפדה כזו אכן היתה הופכת אותו לשליח טכני שלא ניתן לגירושין.), אלא התכוון שבידי השליח יהיה הכח לגרש את האשה. אלא שהשליח לא הכיר אותה ולכן הציע הבעל את האפשרות שבמקום לגרש בעצמו, ימסור השליח את הגט לאבא בר מניומי. אם כן, במקרה זה השליח ניתן לגירושין, ועל כן ביכולתו להעביר את שליחותו לדיינים, שהרי אותו ציווה הבעל בתחילה לגרש.

הרשב"א, בדומה לרש"י, ראה את הפסול בשליח שלא ניתן לגירושין בכך שהוא אינו יכול לעשות שליח שלא מדעת הבעל, מכיוון שהוא עושה רק חלק מפעולת הגירושין (מסירת הגט לאבא בר מניומי), וע"כ הוא אינו עומד במקום הבעל כך שיוכל למסור את הגט והשליחות לידי אחר.

הריטב"א כת"י מעלה שאלה חדשה: מדוע העובדה שהשליח לא ניתן לגירושין, מונעת ממנו למנות שליח למה שהוא כן מהווה שליח, כלומר למסור את הגט לאבא בר מניומי? ועונה: מכיוון שהוא שליח שלא ניתן לגירושין, הוא אינו נאמן לומר "בפני נכתב ובפני נחתם". כלומר, על אף שבכוחו להעביר לאחר את המשימה הטכנית של מסירת הגט

שליח עושה שליח

לאבא בר מניומי, אין אפשרות בפועל שיבצע זאת לגבי גט שנכתב בחו"ל שהרי אין ביכולתו להעביר את העדות שהגט כשר ובפניו נכתב ונחתם, מכיוון שרבנן האמינו לשליח דזוקא כשהוא שליח גמור שניתן לגירושין, ורק שליח כזה יכול לעשות שליח. ועדיין יש להבין מדוע העובדה שאינו שליח גמור (אלא מוגבל לפעולה מסוימת) מונעת מרבנן להאמינו באמירת בפני נכתב ובפני נחתם.

ברבינו קרשקש מובא בשם ר' פנחס הלוי, אחיו של הרא"ה, שלשליח שניתן לגירושין האמינו רבנן כשנים, אבל שליח שלא ניתן לגירושין אינו נאמן לומר בפני נחתם, ואפילו אם היה מוצא את אבא בר מניומי לא היה נאמן למסור לו את שליחותו שהרי הוא שליח שלא ניתן לגירושין (ותוספת זו שאין ביכולתו כלל להעביר את העדות על "בפני נכתב ובפני נחתם" אפילו לאבא בר מניומי בעצמו, הכרחית בסברא גם לדברי הריטב"א כתי"י שהבאנו לעיל). כנראה כוונתו (בדומה לריטב"א כתי"י, ואף בתוספת ביאור לדבריו), שהיכולת להאמין לעד אחד לומר בפני נכתב ובפני נחתם היא חידוש מפליג, שלא ניתן לאומרו במצבים שכוחו של השליח מוגבל, ודיינו לאומרו בשליח גמור.

לכאורה ניתן לסכם את דעות הראשונים שהבאנו, בשתי גישות מרכזיות בנושא שליח שלא ניתן לגירושין:

הגישה הראשונה רואה את הפסול בשליח שלא ניתן לגירושין, בכך שהוא אינו עומד במקום הבעל, ומכיוון שלא ניתן לגירושין אין לו לעשות אלא מה שיאמר לו הבעל. הוא שליח גמור, ונאמן לומר "בפני נכתב ובפני נחתם", רק שאין לו לעשות אלא כפי שהורה לו הבעל.

הגישה השנייה לעומת זאת, רואה בשליח שלא ניתן לגירושין שליח שאינו נאמן לומר "בפני נכתב ובפני נחתם", מכיוון שלא האמינוהו רבנן כשנים אלא כשהוא שליח גמור שניתן לגירושין, אבל כשלא ניתן לגירושין אינו נאמן להעביר את השליחות.

אולם המעיין ב**שו"ת התשב"ץ** (בחלק א', סימן כ"ה) יראה ששתי הגישות יכולות לדור בכפיפה אחת, והן מתמודדות עם צדדים שונים. מצד אחד, טוען התשב"ץ שכל שליח שאינו יכול לעשות שליחותו מחמת חולשת כח השליחות, אינו יכול לעשות שליח שכח שליחותו גדול מזה שלו. שליח שיכול לעשות שליח – משמע שהוא עצמו ראוי לעשות אותו דבר מכח שליחותו, מכיוון שכל שליח הבא אחר שליח – הוא בא מכח השליח הקודם לו. סברא זו דומה לגישה הראשונה, ולדעת רש"י שהבאנו שכל כוחו של השליח האחרון מגיע אליו מהבעל דרך השליחים שבדרך, ובהתאם לכח השליחות שהאציל הבעל לשליחים הקודמים.

מצד שני הוא מביא את סברת ר' פנחס המתאימה לגישה השנייה, אך כהסבר מדוע לא יוכל השליח שלא ניתן לגירושין להעיד בפניו ב"י"ד שבפניו נכתב ובי"ד ימנו שליח, והסברו שאף לשליחות טכנית זו של "בפני נכתב ובפני נחתם" אינו נאמן, כפי שסתם אדם שאינו שליח לגירושין אינו נאמן לומר זאת. יוצא, שגישה אחת מסבירה מדוע אינו יכול למנות שליחים נוספים, ואילו הגישה השנייה מוסיפה ומבארת שגם **אינו נאמן למסור עדות על כשרות הגט**.